

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Θεοδώρα Θ. Ζιάμου

Πάρεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, Δ.Ν. ¹

1. Εισαγωγικά:

α. Σκοποί του δικαίου του ανταγωνισμού

Ο ελεύθερος ανταγωνισμός αποτελεί βασική αρχή του ενωσιακού δικαίου. Τους βασικούς κανόνες θέτουν τα άρθρα 101-106 ΣυνθΛΕΕ (πρώην άρθρα 81-86 ΣυνθΕΚ). Στον ελεύθερο ανταγωνισμό στηρίχθηκε εξ αρχής η ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς. Ανταγωνισμός σημαίνει ελευθερία δράσης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην οικεία αγορά (δηλαδή στην αγορά του συγκεκριμένου προϊόντος ή υπηρεσίας) στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά τρόπο ώστε η δράση της μίας να μην εμποδίζει υπέρμετρα τη δράση της άλλης. Κεντρική ιδέα είναι οι τιμές των καταναλωτικών αγαθών (πρωτίστως αυτές) να καθορίζονται από την αγορά και όχι να επιβάλλονται από τις ίδιες τις επιχειρήσεις μέσω αθέμιτων συμπράξεων (καρτέλ) ή κατά κατάχρηση της τυχόν δεσπόζουσας θέσης που κατέχουν στην οικεία αγορά. Άμεσος στόχος είναι οι τιμές να διατηρούνται σε χαμηλά κατά το δυνατόν επίπεδα και απώτερος στόχος να βελτιώνεται συνεχώς η ποιότητα και το τεχνολογικό επίπεδο των προϊόντων, πάντοτε προς όφελος του τελικού καταναλωτή.

β. Αντιπαράθεση δικαιωμάτων προς τις αρχές του ανταγωνισμού

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποδίδει μεγάλη σημασία στην ομοιόμορφη εφαρμογή – από όλα τα κράτη μέλη - του δικαίου του ανταγωνισμού. Ο Κανονισμός 1/2003² μεταρρύθμισε το δίκαιο του ανταγωνισμού προς την κατεύθυνση αυτή. Στο εν λόγω κανονιστικό πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού επιβλέπουν τη δράση των επιχειρήσεων και επεμβαίνουν για να επιβάλλουν κυρώσεις στις επιχειρήσεις που παραβαίνουν τους κανόνες της αγοράς. Κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας που προηγείται της επιβολής κυρώσεων, αλλά και στο πλαίσιο της δικαστικής διαδικασίας που ακολουθεί, οι επιχειρήσεις έχουν δικαιώματα, κυρίως διαδικαστικά, ισοδύναμα με τις διαδικαστικές εγγυήσεις που ισχύουν στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Η τήρηση των δικαιωμάτων αυτών επιβλέπεται ευλαβικά από τα ενωσιακά δικαστήρια. Επειδή, όμως, στα νομικά, το πλαίσιο εφαρμογής ενός κανόνα δικαίου έχει κάποτε μεγαλύτερη σημασία και από τον κανόνα τον ίδιο, αντικρουόμενα συμφέροντα και δικαιώματα σταθμίζονται διαφορετικά στο δίκαιο του ανταγωνισμού σε σύγκριση με το ποινικό δίκαιο. Στο δίκαιο του ανταγωνισμού η αναγκαία στάθμιση γίνεται με τη λογική της

---

¹ Το άρθρο αυτό βασίζεται σε ομιλία που πραγματοποίησε η συγγραφέας στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, στις 15 Οκτωβρίου 2015, στο πλαίσιο επιστημονικής εκδήλωσης της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ).

² ΕΕ L της 4.1.2003, σ. 1-25.

επικράτησης, πάση θυσία, του ελεύθερου ανταγωνισμού και λαμβάνει πρωτίστως υπόψη την πραγματικότητα, τις ανάγκες της αγοράς και τα οικονομικά συμφέροντα των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτήν. Η στάθμιση δεν γίνεται με το πνεύμα του ποινικού δικαίου που αποσκοπεί στην επικράτηση της κοινωνικής ειρήνης και στηρίζεται στη διασφάλιση της εξουσιαστικής σχέσης μεταξύ κράτους και ιδιωτών.³

2. Ο χαρακτήρας των κυρώσεων του ανταγωνισμού

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει αναγνωρίσει ότι, αν και οι κυρώσεις του ανταγωνισμού έχουν κατά βάση ποινικό χαρακτήρα,⁴ δεν συγκαταλέγονται στις παραδοσιακές κατηγορίες του ποινικού δικαίου, δηλαδή στα λεγόμενα *hard core criminal offences* και επομένως οι εγγυήσεις του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) δεν εφαρμόζονται με την ίδια αυστηρότητα στο δίκαιο του ανταγωνισμού, για το οποίο προτεραιότητες εμπορικής και οικονομικής φύσεως είναι κρίσιμες.⁵ Και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), από την πλευρά του, ενώ δεν έχει κρίνει ρητώς ότι τα πρόστιμα που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού είναι ποινικής φύσεως, με τις αποφάσεις του εξασφαλίζει ότι οι διαδικαστικές εγγυήσεις της ΕΣΔΑ και του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶, όσον αφορά στις ποινικές διαδικασίες, γίνονται σεβαστές. Ήδη από το έτος 1983 με την απόφαση *Michelin*⁷ το τότε Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) διακήρυξε ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του αμυνομένου συνιστά θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου, την οποία πρέπει να τηρεί η Επιτροπή στις διοικητικές της διαδικασίες που μπορούν να καταλήξουν στην επιβολή ποινών κατ' εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού της Συνθήκης. Ο σεβασμός αυτός επιβάλλει, μεταξύ άλλων, να είναι σε θέση η ενδιαφερόμενη επιχείρηση να καταστήσει γνωστό κατά πρόσφορο τρόπο την άποψή της σχετικά με τα έγγραφα που έλαβε υπόψη της η Επιτροπή για να στηρίξει τον ισχυρισμό της ότι υπάρχει παράβαση. Ο ίδιος σεβασμός στα δικαιώματα άμυνας των επιχειρήσεων επιβάλλει να μην αποκαλύπτει, η Επιτροπή, τα στοιχεία που είχε συγκεντρώσει κατά τη διάρκεια της ως άνω έρευνας και τα οποία καλύπτονται, κατά την κρίση της, από το επαγγελματικό απόρρητο, αλλά ούτε και να στηρίζει σε αυτά οποιαδήποτε απόφασή της περί επιβολής κυρώσεων.

3. Επιρροή του δικαίου των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο του ανταγωνισμού

Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει συνέπειες πρωτίστως στην έκταση του δικαστικού ελέγχου στις υποθέσεις ανταγωνισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ποικίλες εκτιμήσεις οικονομικής φύσεως. Ενώ σε ένα όργανο με εξουσίες επιβολής ποινικών κυρώσεων δεν αναγνωρίζεται διακριτική ευχέρεια, στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζεται περιθώριο εκτίμησης - ή αλλιώς διακριτική ευχέρεια (*margin of discretion*) - όταν έχει να κάνει με περίπλοκες οικονομικές

³ Βλ. Νικ. Ανδρουλάκη, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, εκδ. 3^η, Αθήνα 2007.

Βλ. ΕΔΔΑ *Menarini Diagnostics κατά Ιταλίας*, Απόφαση της 27.9.2011, Appl.No.43509/08, παρ. 38-42.

⁵ Πρβλ. ΕΔΔΑ *Jussila κατά Φινλανδίας*, Απόφαση της 23.11.2006, Appl.No. 73053/01.

⁶ 2007/C303/01.

⁷ Υποθ. 322/81, Απόφαση της 9.11.1983.

εκτιμήσεις σε υποθέσεις ανταγωνισμού.⁸ Περίπλοκες όχι με την έννοια του «πολύ δύσκολες» (για τις οποίες πάντως τα δικαστήρια μπορούν να διατάξουν και πραγματογνωμοσύνη)⁹ αλλά με την έννοια ότι εμπεριέχουν επιλογές οικονομικής πολιτικής που ανήκουν στην αρμοδιότητα της Επιτροπής. Το περιθώριο, όμως, αυτό εκτίμησης δεν είναι απεριόριστο. Ο δικαστής ελέγχει την ερμηνεία στοιχείων οικονομικής φύσεως από την Επιτροπή και οφείλει να εξακριβώσει όχι μόνο την ακρίβεια των αποδεικτικών στοιχείων των οποίων έγινε επίκληση, την αξιοπιστία και τη συνοχή τους, αλλά οφείλει να ελέγξει αν τα στοιχεία αυτά αποτελούν το σύνολο των κρίσιμων δεδομένων που πρέπει να ληφθούν υπόψη για να αξιολογηθεί μια περίπλοκη κατάσταση και αν τα ίδια στοιχεία μπορούν να στηρίξουν τα συμπεράσματα που συνήχθησαν βάσει αυτών. Ο παραπάνω έλεγχος είναι ακόμη περισσότερο αναγκαίος όταν πρόκειται για ανάλυση των προοπτικών εξέλιξης μιας αγοράς, ανάλυση την οποία απαιτεί, για παράδειγμα, η εξέταση ενός σχεδίου συγκεντρώσεως εταιρειών ετερογενών δραστηριοτήτων.¹⁰ Ενόψει δε της ρητής αναγνώρισης των δικαστικών εξουσιών ελέγχου των αποφάσεων της Επιτροπής κατά το νόμο και κατ' ουσία, τις εξουσίες εκτίμησης των αποδείξεων, ακύρωσης της απόφασης επιβολής κυρώσεων και μεταρρύθμισης του προστίμου, το ΔΕΕ έκρινε με την προαναφερόμενη απόφαση ότι το Γενικό Δικαστήριο, ως δικαστήριο ουσίας, πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 47 του Χάρτη σχετικά με την υποχρέωση ελέγχου των αποφάσεων της Επιτροπής από «ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο».

4. Η διαφοροποιημένη εφαρμογή των αρχών προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο του ανταγωνισμού

Οι κυρώσεις που μπορεί να επιβάλλει η Επιτροπή για παραβάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού μπορεί να είναι εξοντωτικές. Όμως, και η προστασία των εμπορικών και οικονομικών συμφερόντων των επιχειρήσεων έχει πρωτεύουσα σημασία στο δίκαιο του ανταγωνισμού γιατί κατατείνει στην εξασφάλιση συνθηκών αποτελεσματικού ανταγωνισμού. Επομένως, η τήρηση διαδικαστικών εγγυήσεων άμυνας του καταλογιζόμενου είναι επιβεβλημένη, λαμβανομένων, όμως, υπόψη των συμφερόντων αυτών. Έτσι, το δικαίωμα πρόσβασης στο φάκελο δεν παρέχεται ευχερώς (όπως λ.χ. βάσει του κανονισμού 1049/2001, που αφορά γενικά τις διοικητικές διαδικασίες), αλλά προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες του δικαίου του ανταγωνισμού, ενόψει και των ειδικών διατάξεων του Κανονισμού 1/2003, δεν εκτείνεται δε σε εμπιστευτικές πληροφορίες ή εσωτερικά έγγραφα της Επιτροπής.¹¹ Στην περίπτωση αυτή η Επιτροπή αρνήθηκε στην προσφεύγουσα εταιρεία την πρόσβαση σε έγγραφα και δεν αιτιολόγησε ειδικώς την άρνησή της ως προς κάθε ένα ζητηθέν έγγραφο, αλλά εφάρμοσε το γενικό τεκμήριο του Κανονισμού 1/2003, σύμφωνα με το οποίο η δημοσιοποίηση εγγράφων σχετικών με την αλληλογραφία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Εθνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού, όσον αφορά δύο εθνικές διαδικασίες τις οποίες έχει κινήσει η Εθνική Επιτροπή Ανταγωνισμού, θα έθιγε την προστασία των εμπορικών συμφερόντων των

⁸ Βλ. Carl Baudenbacher, “Some thoughts on the European Competition Law Enforcement System” και Eugène Buttigieg, “General Court’s Standard of Review in Competition Cases” σε Competition Law Within a Framework of Rights, Théa Harles-Walch (coordinator), Larcier 2015, σελ. 23 επ. και 83 επ. αντίστοιχα.

⁹ Βλ. T-227/95, Απόφαση της 10.7.1997 (Wood Pulp).

¹⁰ C-272/09 KME Germany κ.ά. κατά Επιτροπής, Απόφαση της 8.12.2011 και C-386/10 Chalkor κατά Επιτροπής, Απόφαση της 8.12.2011.

¹¹ T-623/13, Union de Almacenisas de Hierros de Espana, Απόφαση της 12.5.2015.

εμπλεκόμενων επιχειρήσεων (που αναφέρονται σε εμπορικές στρατηγικές, ύψος πωλήσεων, μερίδια στην αγορά, εμπορικές σχέσεις) καθώς και την προστασία των σκοπών της υπό διενέργεια έρευνας. Το Γενικό Δικαστήριο έκρινε νόμιμη και επαρκή την παραπάνω αιτιολογία της Επιτροπής.

Όσον αφορά στα εθνικά δικαστήρια, η στάθμιση των συμφερόντων που δικαιολογούν τη δημοσιοποίηση και την προστασία των πληροφοριών γίνεται αναγκαστικά κατά περίπτωση, στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου και λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων στοιχείων της υποθέσεως, αλλά και των γενικών αρχών διοικητικού δικαίου της Ένωσης. Στην υπόθεση *Donau Chemie*¹² το ΔΕΕ έκρινε ότι αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης, και πιο συγκεκριμένα στην αρχή της αποτελεσματικότητας, διάταξη του εσωτερικού δικαίου κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι, για να επιτραπεί σε τρίτους προτιθέμενους να ασκήσουν αγωγή αποζημιώσεως κατά των μετεχόντων σε μια σύμπραξη, η πρόσβαση σε έγγραφα του φακέλου μιας εθνικής διαδικασίας σχετικής με την εφαρμογή του άρθρου 101ΣΛΕΕ, περιλαμβανομένων των εγγράφων που έχουν παρασχεθεί στο πλαίσιο προγράμματος επιείκειας, πρέπει να συναινέσουν οπωσδήποτε όλοι οι διάδικοι της ως άνω διαδικασίας, χωρίς να αναγνωρίζεται στον εθνικό δικαστή οποιαδήποτε δυνατότητα να σταθμίσει τα συμφέροντα που διακυβεύονται. Ο προαναφερόμενος κανόνας του εθνικού δικαίου κρίθηκε αντίθετος στο ενωσιακό δίκαιο, διότι θεωρήθηκε ότι προκειμένου να ασκηθεί λυσιτελώς το δικαίωμα αποζημιώσεως από τρίτους θιγόμενους για παραβάσεις του ανταγωνισμού δεν πρέπει η πρόσβαση στα σχετικά στοιχεία φακέλου να καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής. Εφόσον ο επίμαχος κανόνας του εθνικού δικαίου (του αυστριακού εν προκειμένω) παρείχε σε διαδίκους οι οποίοι είχαν παραβεί το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, τη δυνατότητα να παρακωλύσουν την πρόσβαση προσώπων που είχαν ενδεχομένως θιγεί από την παράβαση, στα οικεία έγγραφα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η πρόσβαση αυτή συνιστά το μοναδικό μέσο για να αποκτήσουν οι ζημιωθέντες τα αναγκαία αποδεικτικά στοιχεία προς στήριξη της αγωγής τους αποζημιώσεως, ο κανόνας αυτός καθιστούσε υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του δικαιώματος σε αποζημίωση που αντλούν τα ως άνω πρόσωπα από το δίκαιο της Ένωσης και, ως εκ τούτου, ο εν λόγω κανόνας εθνικού δικαίου έπρεπε να μείνει ανεφάρμοστος.

Η ιδιαιτερότητα εφαρμογής του δικαίου των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο του ανταγωνισμού καταδεικνύεται και από το ακόλουθο παράδειγμα: Το άρθρο 49(1) του Χάρτη προβλέπει την εφαρμογή της πλέον επιεικούς κύρωσης για παράβαση που συντελέστηκε πριν από τη θέσπιση της εν λόγω κύρωσης. Με αντίστροφη θεώρηση, πρόκειται για τη γενική αρχή της μη αναδρομικής εφαρμογής της πλέον δυσμενούς κύρωσης. Όμως το ΔΕΕ δεν έχει εφαρμόσει την αρχή αυτή στο δίκαιο του ανταγωνισμού. Αντιθέτως έχει δεχθεί ότι στην περίπτωση που η επιχείρηση ηδύνατο να προβλέψει την τροποποίηση επί το δυσμότερο του ύψους του επιβλητέου για μια παράβαση προστίμου και υπέπεσε στην εν λόγω παράβαση πριν από την αυστηροποίηση του προστίμου, νομίμως της επιβάλλεται το πλέον αυστηρό πρόστιμο, έστω και αν τούτο θεσπίστηκε μετά την τέλεση της παράβασης.¹³

---

¹² C-536/11 Απόφαση της 6.6.2013.

¹³ T-99/04 AC Treuhand AG κατά Επιτροπής, Απόφαση της 8.7.2008, T-29/05 Deltafina Spa κατά Επιτροπής, Απόφαση της 8.9.2010, T-83/08 Denki Kagaku Kogyo Kabushiki Kaisha και Denka Chemicals GmbH κατά Επιτροπής, Απόφαση της 2.2.2012.

5. Περιπτώσιολογία

Μετά τις παραπάνω παρατηρήσεις επί των ιδιαιτεροτήτων της εφαρμογής του δικαίου των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τα δικαστήρια του ανταγωνισμού της ΕΕ, θα ήθελα να προχωρήσω σε μια περιπτώσιολογική παρουσίαση της νομολογίας του ΔΕΕ επί του θέματος. Εισαγωγικά οφείλω να τονίσω ότι το ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού, όπως εφαρμόζεται από τα δικαστήρια της ΕΕ (Γενικό Δικαστήριο, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης) έχει ως πηγές δικαίου, όσον αφορά στα δικαιώματα διαδικασίας, τόσο την ΕΣΔΑ όσο και τον Χάρτη ως κανονιστικό κείμενο ενωσιακού πλέον δικαίου, αλλά και τα δικαιώματα που δύνανται να κατοχυρώνονται ως γενικές αρχές δικαίου δυνάμει του άρθρου 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ δεσμεύει τα ευρωπαϊκά δικαστήρια στο να μην προβαίνουν σε ερμηνείες των θεμελιωδών δικαιωμάτων που έρχονται σε σύγκρουση με το ενωσιακό δίκαιο. Βάσει δε της αρχής της ομοιογένειας, τα άρθρα του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων πρέπει να ερμηνεύονται υπό την έννοια ότι τα αντίστοιχα δικαιώματα πρέπει να έχουν την ίδια σημασία και την ίδια εμβέλεια σε επίπεδο Ένωσης με εκείνες που του επιφυλάσσει η ΕΣΔΑ.¹⁴

α. Τεκμήριο αθωότητας

Το Γενικό Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι το τεκμήριο αθωότητας κατά το άρθρο 48 του Χάρτη έχει εφαρμογή σε διαδικασίες διαπίστωσης παραβιάσεων του δικαίου του ανταγωνισμού που δύνανται να καταλήξουν στην επιβολή κυρώσεων. Προς τούτο η Επιτροπή πρέπει να καταδεικνύει την ύπαρξη παράβασης με επαρκώς ακριβή και καθαρά αποδεικτικά στοιχεία.¹⁵ Κατ' άλλη διατύπωση, η Επιτροπή πρέπει να στηρίζεται σε σοβαρά, συγκεκριμένα και συγκλίνοντα αποδεικτικά στοιχεία προκειμένου να στοιχειοθετήσει παράβαση του άρθρου 101 παρ. 1. Ωστόσο δεν είναι ανάγκη καθένα από τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζει και επικαλείται η Επιτροπή, να ανταποκρίνεται στα παραπάνω κριτήρια όσον αφορά κάθε παράμετρο της παραβάσεως. Αρκεί το σύνολο των ενδείξεων τις οποίες επικαλείται το εν λόγω θεσμικό όργανο, σφαιρικός εκτιμώμενο, να ανταποκρίνεται στην επιταγή αυτή. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι όλοι οι παίκτες της αγοράς γνωρίζουν την απαγόρευση συμμετοχής σε θίγουσες τον ανταγωνισμό πρακτικές και συμφωνίες, καθώς και τις κυρώσεις που δύνανται να επιβληθούν στους παραβάτες, είναι σύνηθες να αναπτύσσονται λαθραίως οι δραστηριότητες τις οποίες συνεπάγονται οι συμφωνίες και οι πρακτικές αυτές, να πραγματοποιούνται μυστικές συσκέψεις, συχνότατα σε τρίτες χώρες και να περιορίζονται στο ελάχιστο τα συναφή έγγραφα. Ακόμη και όταν η Επιτροπή έχει στη διάθεσή της έγγραφα στοιχεία, τα οποία πιστοποιούν ρητώς παράνομες επαφές μεταξύ των επιχειρηματιών, όπως π.χ. πρακτικά συνεδριάσεων διοικητικών συμβουλίων εταιρειών, τα στοιχεία αυτά είναι συνήθως αποσπασματικά και διασκορπισμένα, οπότε είναι συχνά απαραίτητη η ανασύσταση ορισμένων λεπτομερειών διά της επαγωγής. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η ύπαρξη θίγουσας τον ανταγωνισμό πρακτικής ή συμφωνίας πρέπει να συναχθεί από ορισμένο αριθμό συμπτώσεων και ενδείξεων οι οποίες, συνολικά θεωρούμενες, μπορούν να αποτελέσουν, ελλείψει άλλης εύλογης εξηγήσεως, απόδειξη περί παραβάσεως των κανόνων ανταγωνισμού.¹⁶

¹⁴ C-501/11. Schindler, Απόφαση της 18.7.2013.

¹⁵ T-348/08, Aragonesas Industrias y Energia, SAU κατά Επιτροπής, Απόφαση της 25.10.2011.

¹⁶ C-407/08, Knauf, Απόφαση της 1.7.2010.

β. Αποτελεσματική δικαστική προστασία

Η εφαρμογή θεμελιωδών δικαιωμάτων από τον κοινοτικό δικαστή επέδρασε ενισχυτικά στην αποτελεσματική δικαστική προστασία σε υποθέσεις ανταγωνισμού. Στην απόφαση *Knauf κατά Επιτροπής*,¹⁷ η οποία εκδόθηκε λιγότερο από ένα χρόνο μετά τη θέση σε ισχύ του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Δικαστήριο επικαλέστηκε τις διατάξεις του άρθρου 47 του Χάρτη, ο οποίος σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 ΣΕΕ έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες, για να κρίνει ότι υποβάλλονται παραδεκτώως, το πρώτον ενώπιον του κοινοτικού δικαστή, πραγματικά και νομικά στοιχεία που δεν είχαν αποτελέσει αντικείμενο εκτίμησης από την Επιτροπή ούτε είχαν αμφισβητηθεί από τον ελεγχόμενο στη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας που προηγείται της επιβολής κύρωσης.

γ. Απαραβίαστο της κατοικίας

Το θεμελιώδες δικαίωμα του απαραβίαστου της κατοικίας συνιστά γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Όπως προκύπτει από τη νομολογία του ΕΔΔΑ επί του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, στην οποία παραπέμπει και το ΔΕΕ στις αποφάσεις του, προκειμένου για επαγγελματικούς χώρους και δραστηριότητες, η επέμβαση εκ μέρους των δημόσιων αρχών μπορεί να είναι μεγαλύτερη από άλλες περιπτώσεις. Έτσι η έλλειψη προηγούμενης δικαστικής άδειας για τη διενέργεια έρευνας στην επαγγελματική κατοικία του ελεγχόμενου δεν μπορεί, αφ' εαυτής, να συνεπάγεται την έλλειψη νομιμότητας ενός μέτρου ελέγχου, ιδίως όταν μπορεί η έλλειψη αυτή να αντισταθμιστεί από την ύπαρξη του εκ των υστέρων πλήρους δικαστικού ελέγχου της αποφάσεως που διατάσσει έρευνα στην κατοικία του ελεγχόμενου, ο οποίος ασκείται τόσο επί των πραγματικών όσο και επί των νομικών ζητημάτων του συνόλου της υποθέσεως, από δικαστή που έχει εξουσία εκτιμήσεως των αποδείξεων και ακυρώσεως της προσβαλλόμενης αποφάσεως.¹⁸

δ. Έννομο συμφέρον ανταγωνιστών

Ο ανταγωνιστής επιχειρήσεων παροχής δικτύων και υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών έχει διαδικαστικά δικαιώματα συμμετοχής (και κατ' επέκταση έννομο συμφέρον προσβολής πράξης που αφορά ανταγωνιστικές επιχειρήσεις) στο πλαίσιο διαδικασίας χορήγησης άδειας μεταβολής της ιδιοκτησιακής διάρθρωσης ανταγωνιστριών επιχειρήσεων, η οποία συνεπάγεται μεταβίβαση ραδιοσυχνοτήτων των μετεχουσών επιχειρήσεων και συνεπώς μεταβολή στην κατανομή των ραδιοσυχνοτήτων μεταξύ των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην οικεία αγορά.¹⁹

ε. Δικαιώματα αποζημίωσης

Το κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού επιτάσσει να αποκαθίστανται από τις επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε παράνομη σύμπραξη, όχι μόνον οι άμεσες αλλά και οι έμμεσες ζημιές που προκαλούνται από τρίτους, οι οποίοι δεν μετέχουν μεν στη σύμπραξη, δραστηριοποιούνται, όμως, στην αγορά, εκμεταλλεζόμενοι τα αποτελέσματα της σύμπραξης. Συγκεκριμένα, όπως έχει κριθεί, είναι σύμφωνη με το

¹⁷ ό.π. C-407/08.

¹⁸ C-583/13, *Deutsche Bahn*, Απόφαση της 18.6.2015.

¹⁹ C-282/13, *T-Mobile Austria κατά Telekom-Control κατά Επιτροπής*, Απόφαση της 22.1.2015.

άρθρο 101 ΣΛΕΕ η ερμηνεία και η εφαρμογή του εθνικού δικαίου κράτους μέλους όταν δεν αποκλείεται κατηγορηματικά, για νομικούς λόγους, το ενδεχόμενο να στοιχειοθετηθεί αστική ευθύνη των επιχειρήσεων μιας σύμπραξης προς αποκατάσταση των ζημιών οι οποίες οφείλονται στο γεγονός ότι τρίτη επιχείρηση που δεν μετείχε μεν στην εν λόγω σύμπραξη, χρέωνε, λαμβάνοντας υπόψη τις ενέργειες της σύμπραξης αυτής, υψηλότερες τιμές απ' ό, τι θα χρέωνε αν δεν υπήρχε η σύμπραξη.²⁰

στ. Δίκαια δίκη - Υπέρβαση εύλογης διάρκειας δίκης.

Σύμφωνα με πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, η εκ μέρους δικαιοδοτικού οργάνου της Ένωσης παράβαση της υποχρεώσεώς του, που απορρέει από το άρθρο 47 δεύτερο εδάφιο του Χάρτη, να εκδικάζει τις υποθέσεις που άγονται ενώπιόν του εντός εύλογης προθεσμίας, πρέπει να έχει ως συνέπεια την παροχή δυνατότητας ασκήσεως αγωγής αποζημιώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, δεδομένου ότι τέτοια αγωγή αποτελεί αποτελεσματικό μέσο επανορθώσεως. Ως εναλλακτική δυνατότητα, για λόγους οικονομίας της διαδικασίας και προκειμένου να εξασφαλιστεί άμεση και αποτελεσματική θεραπεία μιας τέτοιας διαδικαστικής πλημμέλειας, το Γενικό Δικαστήριο (και πάντως όχι το πρώτον το ΔΕΕ κατ' αναίρεση) μπορεί να προβεί σε μείωση του επιβληθέντος προστίμου, μετά από αίτημα επιχείρησης που ασκεί προσφυγή κατά της πράξης επιβολής της σχετικής κύρωσης και επικαλείται, μεταξύ άλλων, την οικονομική ζημία που υπέστη λόγω της υπερβάσεως της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.²¹

6. Αντί επιλόγου

Όπως τονίστηκε ήδη κατά την εισαγωγή, το δίκαιο του ανταγωνισμού προστατεύει τις επιχειρήσεις από την αθέμιτη δράση των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην οικεία αγορά. Τα ατομικά ή διαδικαστικά δικαιώματα δεν αποτελούν μόνο άμυνα των επιχειρήσεων έναντι της Επιτροπής ή των εθνικών αρχών κατά την επιβολή κυρώσεων για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, αλλά επιπλέον προστατεύουν τις ίδιες επιχειρήσεις από τις ανταγωνίστριές τους, παρέχουν δε σε αυτές αίσθημα ασφάλειας ώστε να δρουν και να αναπτύσσονται σε καθεστώς ελεύθερου ανταγωνισμού. Και ενώ η κυρωτική λειτουργία της Επιτροπής και των εθνικών αρχών ανταγωνισμού εξισορροπεί τις στρεβλώσεις που προκαλούνται από αθέμιτες πρακτικές και αποκαθιστά τον ελεύθερο ανταγωνισμό, η τήρηση των διαδικαστικών δικαιωμάτων και εγγυήσεων εκ μέρους της Επιτροπής, των εθνικών αρχών ανταγωνισμού και των εθνικών και ενωσιακών δικαστηρίων, συμβάλλει στην ίση και δίκαιη μεταχείριση όλων των επιχειρήσεων που αναπτύσσουν δράση εντός της ίδιας αγοράς.

---

²⁰ C-557/12 Kone, Otis, Schindler, ThyssenKruppAufzuege / OEBB-Infrastruktur AG, Απόφαση της 5.6.2014.

²¹ C-58/12, Groupe Gascogne κατά Επιτροπής, Απόφαση της 26.11.2013.